

MARIA ESTEVE LLÁCER

Maria Esteve Llácer ha sigut i és una muller incansable, involucrada amb la interpretació i direcció de l'antic Teatret, i està considerada com el bastió i llegenda viva del teatre local, amb un paral·lelisme artístic semblant a figures tan emblemàtiques com Juan Alabau, que al nostre parer han d'ésser referència i matèria obligada per a qualsevol estudiós del teatre contemporani a la nostra localitat del segle XX.

Nascuda en Alboraià el 6 de gener de 1922, al si d'una família formada pel matrimoni Vicent Esteve, un barber natural d'Alboraià i Magdalena Llácer nadiua d'Alaquàs. Maria Esteve pertany a una família d'antics forners i moliners que, envers 1896, van haver d'immigrar cap a les emblemàtiques terres immortalitzades per Blasco Ibáñez en la seua novel·la "La barraca". Aquesta circumstància biogràfica la recull de forma molt exhaustiva les pròpies paraules de Maria Esteve:

"El meu iaio Mariano que havia nascut en Alaquàs en 1865, era el tercer d'una família de quatre fills. Els seues germans foren: Teresa, que va tindre dos fills –Tereseta *la del Forn* i el tio Àngel, que va ser abanderat de la Música Roja per allà els anys vint–, Esperança, mare de Nieves, Ismael i Pepe, i Francisco –*el tio Rullo*– pare de Francisco i Salvador Llácer *el Matalafer*.

El meu iaio descendia del forn *de Librada*. En aquell temps al poble hi havia tan sols tres forns: el de Forriols, el del *Pitxó* i el *de Mona*, i quasi tots eren família.

Com que les professions de forners i moliners estaven molt esteses en la família no fou d'estranyar que el meu iaio es dedicara a exercir l'ofici fins que féu el servei militar. En acabar el servei militar, es va casar amb Magdalena Segura Soriano, una dona també d'Alaquàs que estava entroncada amb els moliners del molí de Picó i totes les famílies Segura d'Alaquàs. El iaio del molí de Picó, germà de la meua iaia. Aquest home era el pare de la tia Carmen, la mare del tio Enrique *el Xato* i del tio *Moliner*, el pare d'Assumpció *la del Molí*. El tio Marino *el Tartanero*, era germà de la meua iaia, i la tia Carmen, i la tia Virtudes cosines de ma mare... La dona del tio Geroni també era família de ma mare, així com el tio Pasqual *el Fariner*, perquè, clar, en aquell temps en el poble eren quatre gats i quasi totes les famílies estaven entroncades.

Després del naixement dels tres fills majors, Magdalena, que era la meua mare, Mariano i Maria, els meus iaïos se'n van d'ací per a fer-se càrrec d'un molí d'Alboraia en règim d'arrendament. En aquesta població naixerien els germans més xicotets de ma mare: Teresa, Paca, Carmen i Pepe. I jo mateixa...”.

El meu iaio Mariano fou un home molt religiós i d'una rectitud extraordinària, però també va ser una persona molt enamorada del teatre i sempre ha volgut inculcar esta afició a la família. En aquell temps hi havia una triple molt bona en Alboraia que li deien Clara Panac, una cantant que arribà a ser molt famosa, encara que posteriorment es deixa el teatre en casar-se amb el cap de l'estació de València. El cas és que siga per l'amistat que tenia amb esta dona o per la seua afició, cada volta que hi havia teatre, i el meu iaio carregava tota la família en la tartana i tots al teatre de València...

Ma mare em contava que mentre van estar de moliners venien tots els anys a les festes del poble ma mare i les seues germanes i es quedaven a casa de la tia Tereseta, *la del Forn*. La meua iaia també tenia una germana que li deien Maria, i era mestra Nacional, que estava de mestra en Andehuela, i com que era fadrina ma mare anava a passar algunes temporades amb ella; ma mare, que era molt trementada, sempre em contava que passava molta fam a ca la tia i els havien d'enviar des del molí fregits de la matança per apaivagar la fam. I és que en eixe temps els mestres passaven més fam que Garró... Aquella tia de ma mare havia estudiat en companyia de don Roque, qui fou rector del poble i sempre que en veia em deia Maria Soriano perquè deia que em semblava molt a ella...

Anys més tard el meu oncle Mariano es casa i se'n va anar a l'estranger —el meu oncle era comerciant—, d'ací comprava la fruita i la venia allà a França, encara que no li va anar massa bé l'aventura perquè durant els anys de recessió econòmica va haver de vindre cap ací amb una mà davant i altra darrere. El cas fou que, a partir d'anar-se'n el meu iaio, que era ja molt major i estava herniat, ja no podia

carregar-se els sacs de farina. De manera que quan es va quedar a soles va decidir tornar-se'n al poble amb la família.

Quan vam tornar a Alaquàs jo tenia tretze mesos. Ma mare s'havia casat dos anys abans amb el meu pare, que era d'Alboraia.

En arribar al poble tota la meua família es va instal·lar en una casa del carrer de València (al costat d'on viu Paco Roselló) i posteriorment la família es va ubicar en llocs diferents: el meu iaio i les meues ties se n'anaren a viure al carrer de Sant Francesc (a l'actual casa de Marinieves *la Perica*) i els meus pares es ficaren a viure a la placeta del Santíssim número 9 (a la mateixa casa del cantó on està el retaule del Santíssim). Allí, en casa, el meu pare muntà la barberia. Al poble hi havia aleshores molt poques barberies. El tio Amadeo Aguilar entrà a treballar d'aprenent a ma casa i estigué treballant alguns anys fins que aprengué l'ofici.

Mon pare era un home molt culte, li agradava la música i la literatura. Ell i un germà seu s'havien criat davall l'ombra protectora d'un canonge que era parent del meu iaio per part de pare. I clar, només arribar al poble es va relacionar molt prompte en la vida social d'ací. El tio Laborda, *el Cullerer*, i el seu fill foren molt amics de mon pare, així com *el tio Pardala*, que era agent de bossa i anava tots els dies a la Llotja de València. També era amic del tio Geroni, que encara era parent de ma mare”.

Maria Esteve creix a l'ombra del castell i l'aclaparadora protecció de l'església de l'Assumpció. La placeta del Santíssim va ser també alhora l'escenari on s'esdevenien els jocs de la seua infantesa. Comença la seua formació primària a l'escola de donya Pilar, escoleta ubicada al carrer Major, dalt de la casa d'on vivia el pare don Vicent Seneta, que era un capellà emparentat amb la família Campos *els Esquiladors*. Donya Pilar és una bona mestra que dona classes particulars als xiquets i xiquetes d'Alaquàs a sa casa:

“Jo vaig estudiar allí, en casa de donya Pilar, fins que vaig tindre catorze anys, que és quan començà la guerra. Donya Pilar fou una gran mestra que estava casada amb el tio Vicent Alòs, un carreter que tenia el taller allà pels afores del terç. Aquest home era germà del tio Jose M^a l'agutzil, i havia estat casat abans amb una germana de donya Pilar, i quan es va quedar viuado es tornà a casar amb donya Pilar”.

Sa mare que, lògicament té intencions d'un futur com cal per a ella, està disposada que estudie a l'Escola d'Arts i Oficis de València per a completar la seua formació, però les penúries econòmiques que comporta la guerra per a la població faran que es desbaraten les bones intencions i s'allunyen del seu abast. Tot i això però, cursarà estudis de taquigrafia al carrer de Cavallers, davant de l'església de Sant Nicolau, estudi que compartirà amb una neboda de donya Pilar, amb qui es desplaça a la ciutat:

“Això va ser durant la guerra. Jo vaig anar a la casa ORBIS que ensenyava el mètode Martí de Taquigrafia, que fou inventat per un home de Xàtiva, al qual, per cert, anàvem tots els anys a visitar la seua estàtua. Recorde que estant jo en classe un dia tiraren una bomba a l’Hotel Inglés, que estava prop d’allí i anàrem tots a vore el que havia passat. I encara vam poder vore el desgavell de la gent corrent cap als refugis per amagar-se mentre les sirenes no paraven de sonar. Però a pesar de la situació jo no vaig voler amagar-me en cap refugi perquè, en cas de morir, jo volia morir-me a l’aire lliure...”

Durant els anys de guerra, el pare de Maria Esteve visita la presó del convent de la Puríssima d’Alaquàs per a afaitar tant la població reclusa com els funcionaris republicans, amb qui establirà una bona relació. Entre els reclusos més il·lustres que van estar tancats a la presó del convent dels jesuïtes s’hi trobava Pilar Millán Astray, comediògrafa madrilenya que compartia cel·la amb Rosario Queipo de Llano, filla del militar colpista, i una estudiant de quart de medicina anomenada Laura Navarro, *la Chulita*. Aquesta dada històrica queda recollida en un llibre que va escriure en 1939 la filla de Queipo de Llano titulat “De la Cheka de Atadell a la prisión de Alacuás”:

“En guerra, el convent dels jesuïtes fou una presó i allí va estar tancada la filla de Millán Astray, que era escriptora, i mon pare que anava allí a afaitar la gent, i als capitosts, i de pas li portava sempre que podia un paquet de tabac a aquesta dona, que era molt fumadora. El meu pare havia fet molta amistat també amb l’estatger i, gràcies a açò, podia emportar-se a casa coses com sucre i café de l’economat, que en aquell temps era tot un miracle”.

Entre els esdeveniments del conflicte social que afecten els veïns d’Alaquàs està la presència militar a la població. A més de l’ocupació de l’antiga terrisseria dels *Quicarres*, ubicada al carrer de Sant Hipòlit, destaca la presència de carrabiners al convent de les monges Catequistes, on es rehabilita un col·legi per als xiquets orfes de fills de carrabiners i que s’anomenava “Colegio de huérfanos de Carabineros”.

“Fou un grup de xiquets i xiquetes orfes que els allotjaren allí, al convent de les monges. Aquests xiquets estaven al càrrec d’uns militars que eren qui els manaven. Un d’aquests militars es ficà a viure al costat de ma casa, que era la casa on havien viscut Francisco i Alfredo *de Filasa*, que eren xocolaters. Allí, en l’antiga xocolateria es posà a viure aquest comandant i la seua muller, que li deien Victòria, que era una dona estupenda i una bellíssima persona. Aquella dona, quan el comandat dormia, avisava a mon pare i a altres veïns perquè pogueren escoltar les notícies per la ràdio.

En ma casa havien tingut abans una ràdio, que havia sigut la segona ràdio del poble (el primer aparell del poble va ser el del *tio Pardala*); era una *Estinhous (sic)*, que hui el té un fill meu a Madrid com a element decoratiu i sentimental. Aquesta ràdio la comprà mon pare a terminis, pagant un duro a la setmana per-

què, en aquell temps, la casa Martínez Rosi, els dimarts i dimecres, retransmetia en directe els millors concerts amb les millors orquestres del món. El dijous, retransmetien des de l'Scala de Milà òperes interpretades pels cantants més grans del món... I tot això era la seua bogeria... Dic açò perquè durant els primers moments de la guerra ens van requisar la ràdio, i per això mon pare anava a casa del comandant a sentir aquestes coses”.

La plaça del Santíssim es troba molt relacionada en les golfes més íntimes dels records de la seua infantesa. I sobretot alguns successos que portaren els vaivens de la guerra, durant el període 1936-39, que encara hi són presents:

“A ma casa van tindre amagat un home de Mislata que havia sigut alcalde, i que era el sogre d'una tia meua del molí de Picó, que era casada amb Lluís Lluna, una família dels més rics de Mislata. Aquest home, que era llaurador, patia d'asma i anava tots els anys a estiuajar quinze dies a Set Aigües. Estant a Set Aigües comença la guerra i van a buscar-lo a sa casa i el meu oncle Güiso, l'home de ma tia Bienvenida, els va dir que son pare se n'havia anat de viatge i no s'havia on estava; total, que li toca a la pensió de Set Aigües, on estava allotjat i el tio Güiso, amb vora vuitanta anys, anà a peu seguint la via del tren i anà a parar a ma casa. Allí va estar amagat un temps i després se'n va anar al molí de Picó. El cas és que després de moltes calamitats a aquest home acabaren emportant-se'l, i abans d'arribar a Montserrat el van matar...”

Quan finalitza la guerra Civil en 1939, Maria Esteve és una xicona de dèsset anys que es planteja la situació personal i laboral del seu futur immediat:

“En acabar-se la guerra entra molta gent del poble a treballar al l'Ajuntament i jo, en eixos moments, vaig pensar que era una bona oportunitat que tenia per aportar alguna ajuda econòmica a ma casa, però com mon pare no li ha agradat mai demanar favors em vaig quedar fora. El cas és que, primerament, vaig estar treballant en el taller de Mompó, al carrer del doctor Barberà, fent panderetes i castanyoles. El taller era dels tres germans: Alfredo, que era el major de tots i era molt amic de mon pare; Domingo, que vivia en un xaletet del carrer de Canalejas i Julio, que tenia el xalet a l'altre costat del camí que divideix Alaquàs d'Aldaia. Allí vaig estar dos anys amb Alfredo Mompó, que era la persona que portava tot allò i que, a més a més, eixia també en el Teatret”.

És a partir del primer contacte amb el món laboral quan Maria Esteve comparteix, paral·lelament, el seu treball amb les primeres actuacions artístiques en el Teatret. És la primera volta que apuja a un escenari i s'enfronta al veredict del públic. Això suposa una experiència nova i excitant, plena de sensacions agradables, que anirà apoderant-se dels seus sentiments. Tot i que sempre havia sigut una entusiasta admiradora del teatre, la seua relació no havia anat més enllà de la passiva presència de qualsevol espectador. En finalitzar la guerra, Salvador Tàrrega Gil, junt a un grapat de gent molt entusiasta del Teatret, es va mobilitzar immediatament per a posar en marxa la seua activitat. I ben aviat es contacta amb

el mestre José Medina perquè dirigisca l'orquestra formada per uns quants músics. El Teatret torna a obrir les portes al públic en el mes de juliol de 1939. L'obra elegida per a aquest esdeveniment històric va ser "El abanico español", una funció basada en uns numerets musicals on l'única veu que cantà una romança fou la de Carmen Ros. Hi havia un cor de veus format per Paco Sanz, *el de la Costureta*; Maria Martí; Lola Peiró, *la Coa*; Rosario Medina; Paquita Marí, *la dels Galgos*, i Maria Esteve:

"Recorde que quan jo era una xiqueta de sis anys, ma mare em portava a l'antiga conserva per a vore les sarsueles i betlems, que allí arribaren a fer-se allà per l'any 1928. Ja en aquell temps, al cinema Roca venia una companyia de València amb artistes com Pepita Valdecabres i Manolo Taberner, que feien les delícies dels espectadors.

He de dir que abans de guerra jo no havia tingut mai cap experiència personal com a part activa en cap obra de teatre ni res. És a dir, el que es diu contacte amb el teatre si havia tingut sempre, però això de pensar en eixir jo mai, fins que el tio Laborda, el famós *Bocadolça*, que havia sigut un home molt aficionat i que havia dirigit moltíssimes funcions abans de la guerra, em va dir un dia: "Xe vinga, fes-te l'ànim, a vore què passa..." i com que una amiga meua, Rosario, també eixia en va animar i allí vaig començar jo... Recorde que l'obra la va dirigir el mestre Medina, en la part musical, on Carmen Ros cantava una romança i tots els altres féiem de cor".

A partir de la primera funció representada al Teatret aquest grup de persones, que havien recuperat una de les parcel·les més importants de la cultura popular dels alaquasers, amb el pas del temps anirà configurant-se com un quadre artístic molt expert a nivell amateur fins a assolir un prestigi popular mot destacat.

"Al teatre comencem fent joguets i tot això, després ja s'atrevirem amb la primera sarsuela "El manojo de rosas" que la van cantar Pura Planells, Francisco Cervera *Pistoles* i Francisco Planells *el Castellero*. I és en la disciplina de la sarsuela on el mestre Medina va tindre una major participació durant tots els anys que va estar funcionant el Teatret des de la postguerra, perquè les sarsueles dirigides pel mestre Medina en eixe període segurament van passar de les quaranta obres.

Aquest gènere de sarsuela s'estructurava en dos disciplines: la sarsuela curta de només un acte d'un hora, i la de dos actes que duraven al voltant d'hora i mitja. Entre les obres estrenades que recorde es troben: *Molinos de viento*, *La sultana de Marruecos*, *La viejecita*, *El rey que rabió*, *Los gavilanes*, *Los granujas* (obra d'un acte), *Los guapos*, *El puñado de rosas*, *Señora capitana*, *Chato Margot*, *Agua bendita*, *Bohemios*, *La alegría de la huerta*, *Los claveles*, *Alma negra*, *Noche de reyes*, *Las estrellas*, *La morteria*, *La rosa de la azafrán*, *El cabo primero*. Gràcies a açò tinguérem uns anys on el Teatret arribà a tindre molt d'auge perquè allí hi hagué gent que treballà moltíssim.

En aquell temps tocava el piano de l'església el tio Casimiro, un home fadrí que vivia amb la seua germana al costat de l'impremta, i quan es feu vell donà el piano al Teatret, i amb eixe piano es feren moltes sarsueles que es van estrenar allí. Però quan van destinar a altra localitat a don José Pla, que era qui s'encarregava del funcionament econòmic del Teatret, es va emportar el piano i ens tocà comprar-ne un de nou.

Als inicis va ser donya Maria Fernández qui tocava el piano però després fou el meu germà Vicent el pianista del Teatret. El meu germà havia estudiat música al Conservatori de València i perquè poguera practicar el piano, el tio Ricardo l'Aviador, li deixà la clau del casino Blau perquè practicara. També tocava l'orgue de l'església de l'Assumpció...Quan va morir en 1948 el mestre don Pedro Sosa, ens va enviar una carta de condol perquè el volia moltíssim. Don Pedro Sosa fou el seu professor en el conservatori, i quan va hagué de deixar-se les classes a la mort de mon pare, el mestre Sosa es va oferir a ensenyar-li els diumenges pel matí, perquè deia que era una llàstima que s'ho deixara perquè tenia unes condicions molt bones per a la música. De manera que els diumenges, després de tocar l'orgue a l'església, anava a rebre classes a casa de don Pedro Sosa.

El meu germà es va ficar malalt treballant a ca *Lo Pepe*. En principi, don Luis el metge no li va donar massa importància i ho atribuïa a un constipat...Total, que un dia va vindre Federico el practicant, que era amic seu, i quan eixia em va dir: "Maria, el teu germà està gravíssim", i com ell estava d'ajudant de López Trigo és quan comencem a donar-se aire. Els meus parents del molí de Picó, amb els que sempre hem tingut molt bones relacions, ens enviaren al doctor Beltrán Báguena, que aleshores era catedràtic, i en vore'l isqué agarrant-se el cap dient-nos: "Este xic té un tifus que en els anys que tinc no he vist un altre igual". També vingué a vore'l don José Forriols Garxa, que era cosí germà de ma mare, i quan acabà la visita li va dir a ma mare: "Malaena no tens fill..."

En 1950 contrau matrimoni amb Francisco Martí Gil, un xicot del poble que té un xicotet taller de culleres al costat del Teatret. Fruit del seu matrimoni són els tres fills que van tindre: Paco, Vicent i Esperança:

"Al meu home el vaig conèixer al teatre perquè com que actuava la seua germana Maria, la dona de Pasqualet *de ca Bolà*, ell venia molt per allí i per mitjà d'açò entrà al teatre i es coneixerem. Jo, aleshores, estava treballant a ca *Lo Pepe*, on vaig treballar dihuit anys abans de casar-me.

El pare del meu home era germà de la tia Julieta i del tio Ismael, que era casat amb una *Tana*. La meua sogra era filla del tio Tomàs, *el Quicarra*. El tio Tomàs havia tingut a quatre fills: la meua sogra; la tia Maria *la Segonera*; Tomàs, casat amb Pilar, la germana major de Flora; i Paco, casat amb Maria Portalés, que vivia ací al costat de casa.

El meu sogre havia sigut cullerer, d'eixos artesans d'abans que ho feien tot a mà, com l'escofina i tot això que es feia al principi amb la famosa fusta de boix.

Ell començà treballant en casa del iaio de Marina, a la placeta dels Ollers, quan la placeta dels Ollers era l'epicentre de l'artesanía d'Alaquàs. Posteriorment, com el meu sogre volia independitzar-se anà fent coses per a ell i acabà fent faenes per al mercat central. El meu marit va seguir l'artesanía familiar i va introduir la fusta de faig i de taronger, aprofitant la incorporació tecnològica d'algunes màquines del treball industrial. Al principi, anàvem a vendre les culleres al mercat central i a algunes botigues que hi havia darrere de la Llotja però, com la producció anava augmentant, al poc temps la venda s'estengué a totes les zones d'Espanya”.

Maria Esteve treballa junt al seu marit en la producció de culleres alternant els seus quefers domèstics amb la dedicació als seus fills que, pràcticament, l'absorbeix tot el temps disponible. A pesar de tots els esforços que açò representa, no falta mai als assajos de les respectives obres que es representen al Teatret.

“En aquell temps la gent treballava molt i s'alçava de bon matí per anar a treballar però ningú es queixava si els assaigs s'allargaven fins a la una o les dos del matí. Figurat fins on arribava la voluntat de la gent que la mitja hora que teníem per a esmorzar i l'estona de dinar l'aprofitàvem per assajar a casa del mestre Medina, sobretot la gent que, diguem-ne, havia d'interpretar els primers papers, perquè l'assaig general sempre es feia al teatre i a voltes arribàvem a ser cinquanta persones els qui estàvem dalt de l'escenari. I allí estava sempre disposat el mestre Medina...

Al Teatret quasi sempre vam representar obres d'un acte, en la seua majoria, joguets, com s'anomena a València a les obres còmiques, tot i que hi havia de dos i tres actes, obres que s'han conservat fins als nostres dies i que són un vertader mostrar de formes i usos del costumari valencià d'una determinada època. Títols com per exemple: “El sant del agüelo”, “Per voler ser consechal”, “Pagar el pato”, “La ovella descarrià”, “Vengansa o sang llevantina”, “La arrepentida”, “La paz del hogar”, “Una limosna por Dios”, etc. componien el repertori.

En 1958 es clausurà l'activitat artística del Teatret després d'una trajectòria d'èxits ininterromputs al llarg de vora vint anys, i que havien servit per estudiar i valorar els detalls més íntims de la nostra cultura artística local. És un moment de declinació artística pel fet que moltes persones que havien estat involucrades amb el teatre opten per no acudir al nou edifici de la Unió Alaquasense Musical, on s'ubica la companyia de teatre:

“Quan es traslladem des del Teatret al Musical ho fem molt poques persones perquè la majoria de la gent vella del Teatret se n'anà a sa casa. En el primer moment es varen allotjar dalt on assajava la música, que era un escenari una mica més gran que el menjador de ma casa. Allí ficàrem un entaulat i començàrem a fer les primeres obres de teatre i després, quan feren el saló d'actes, ens passàrem allí. Aleshores, la companyia es va haver de reorganitzar sobre una base de gent jove perquè la gent del teatret deixà de vindre. La qual cosa podíem dir que partríem d'una situació nova on jo vaig haver de dirigir moltes de les obres que s'han

interpretat des d'aquell temps, perquè quan va deixar de dirigir don Juan Alabau pràcticament no hi havia ningú per a dirigir el Teatret, llavors em vaig quedar jo. Entre les persones que ens trobarem al principi, al nou local, recorde que estava Pilar Palop, la dona de Miguel el *Roig de la Trompeta*, Vicent Cubells, el *Pollastre*, que va dirigir algunes obres, i sobretot, don Juan Alabau, que va estar dirigint les tres primeres temporades al mateix temps que també interpretava alguns papers. L'última obra que va interpretar don Juan Alabau, abans de la seua mort, va ser "Un paleta con talento".

Jo crec que, d'alguna manera, la seu de la Unió Alaquasense Musical ha sigut eixa espècie de referent o espai de la vida cultural del poble que hem de tindre sempre present perquè allí, a més del teatre, estava també l'Orfeó Polifònic d'Alaquàs. Fins i tot arriba a fer-se cine a l'estiu durant dos temporades".

La mort del seu marit en 1975 li produirà una de les circumstàncies més doloroses de la seua vida. Maria Esteve es queda vídua amb tres fills encara molt xicotets (el major encara no havia complit els deu anys) als qui ha de criar i donar-los una formació adequada, no tan sols amb els seus principis sinó també amb les possibilitats econòmiques que es presenten tan inquietants, ja que ha d'afrontar el futur de la xicoteta indústria familiar:

"De la nit al matí em vaig quedar a soles i amb tres fills per a criar i no em quedà més remei que fer de tot... Al taller jo vaig estar amb la serra serrant la fusta, perquè jo sempre he dit que tenint unes mans per a guanyar-se la vida no fa falta res més. Vaig començar pel més elemental, que és senyalar i marcar la faena abans de realitzar el procés; després s'havia de bugir (calafatar), buidar, escatar: Tot açò ho vaig haver d'aprendre de seguida... En eixe temps, la cullera era un article que tenia una gran demanda i una producció molt baixa, de manera que allí hi havia un mercat amb moltes perspectives de futur per a aquesta classe d'indústria artesanal. Però clar, segurament jo no tenia massa caràcter per a navegar en les aigües comercials del món empresarial perquè per a dirigir una empresa s'ha de tindre un caràcter prou inflexible i jo, possiblement, vaig fallar en eixe aspecte perquè no estava molt treta en els negocis. Això de manar a mi sempre m'ha vingut molt a repèl... Jo vaig intentar obtindre consells però no vaig trobar els adequats. Sols hi hagué una persona, molt responsable, que em va ajudar, Luis Valero Lahuerta, un del fundadors de Consum, que hui és el director general d'eixa companyia, al qual vaig tindre de comptable una temporada. Total, que finalment vaig haver de traspasar el taller a una altra persona".

Al marge de la tasca tan intensa que ha tingut amb El Teatret, on ha desenvolupat tota classe d'interpretacions amb una força i convicció excepcional fins a dirigir moltíssimes obres amb aqueix toc personal espavilat i entranyable, Maria Esteve ha estat una persona involucrada en moltes parcel·les de la vida social o cultural del poble. Entre les més destacades s'hi troba haver sigut la primera presidenta de les Mestresses de Casa, arran de la seua fundació en 1976, càrrec que

ocuparà al llarg del període 1976-1987. També és membre del consell de redacció de Quaderns d'Investigació d'Alaquàs des de 1981, des d'on ha col·laborat amb diversos treballs relacionats amb el teatre, biografies, gastronomia típica i popular d'Alaquàs, etc.

“Jo he hagut de criar els meus fills des de la més profunda soledat, i en aquesta responsabilitat he dedicat totes les meues forces, perquè en la meua vida hi ha hagut dos passions, per damunt de qualsevol altra consideració, l'amor a la meua família i la passió pel teatre al que he dedicat més de seixanta anys... Però ja són massa anys els que porte entre el teatre i el musical, i ja he dit que vagen fent-se l'ànim perquè jo ja tinc prou...”

Ramon Tarin i López

